

Становище

от доц. д-р Галина Николаевна Гончарова, Софийски университет „Св.Кл. Охридски“ на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по: област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата докторска програма „Културология“ (Медии и популярна култура)

Автор: Елеонора Стайкова-Мишева

Тема: Полови стереотипи в детската популярна култура

Научен ръководител: доц. д-р Валентина Георгиева, Софийски университет „Св. Кл.Охридски“

Дисертационният труд на Елеонора Стайкова възлиза на 225 страници и включва увод, 2 глави, разделени на множество подглави и параграфи, заключение, библиография и подкрепящи изложения изображения във връзка с обобщение на данни от проучвания и запознаване с основни визуални материали. Библиографията се състои от общо 104 заглавия с цитирана литература, от които 4 на български език, 100 на английски език и една медийна публикация. Авторефератът представя коректно и изчерпателно структурата и съдържанието на дисертационния труд. Приложените четири публикации в тематичната област на дисертацията показват последователен научен интерес и целенасочено усилие за очертаване и прецизиране на изследователското поле. Както те, така и рефератът, съответстват на образователните и научни критерии за ОНС „Доктор“.

Една от най-отличителните черти на дисертацията на Елеонора Стайкова, която веднага грабва вниманието на читателя, е нейната научна, интелектуална и морална дързост, в най-положителния смисъл на думата. Най-напред, тя избира тема, която не е разработвана в българска академична среда, като подхожда към нея крайно оригинално и интердисциплинарно, пресичайки полетата на изследванията на популярната култура, изследванията на пола и психологическите изследвания на детското развитие. Безспорно и в трите полета не липсват приносни трудове, още повече, че както Стайкова отбелязва многократно, в световен мащаб публикациите са неизброими и не позволяващи да бъдат обхванати в цялост. Но също така е вън от съмнение, че все още липсва сериозна заявка за анализ в локален контекст на половите стереотипи в жанрове, форми и продукции на популярната културата като филми, сериали, играчки и др., предназначени за представителите на една от най-малките възрастови групи – децата между 2 и 5 годишна възраст. Дисертацията се опитва да бъде такава, понасяйки множество концептуални и интерпретативни рискове. На първо място, тя се обръща към образи и герои, които наистина са безусловно любими както на малките, така и на големи зрители и които продължават да са актуални и харесвани от поне няколко поколения – поне за мен такива примери са персонажите на „Прасенцето Пепа“, „Маша и Мечокът“ и „Замръзналото кралство“ (главни обекти на дисертационното изследване наред с „Пес патрул“, „Пламъчко и машините“ и др.). Вместо обаче да потвърди или да потърси основанията на тяхната социална и културна

стойност, Стайкова избира да ги сравни с героите на още няколко сериала и да ги подложи на предварително обосновани от нея категориални срезове (човек, антропоморф, полово украсен глас, полово украсени цветове, полово украсено занимание/професия, в хетеро връзка, авторитет, част от семейство/екип, активно действащ/а/ влиятелен/на), за да покаже половата нормативност и хетеронормативност, която се налага през детската популярна култура. Тя навлиза в символни територии, които към момента са особено силно табуирани и популистки кодирани в българското публично пространство – добро детство, добро семейство и културни продукти, които задават ясни ценностни ориентации. Нещо повече, тя ги прекроява „с главата надолу“, поставяйки в критична перспектива традиционните полови ролеви модели и визуалните и не само наративи около тях – всеотдайните майки и домакини, силните и закрилящи мъже, момчетата/момиченцата, облечени в розово/цикламено със изразени мигли и устни и момчетата/момченцата, облечени в синьо и притежаващи почти вродено достойнство и авторитет – всички те се оказват въплътени идеологически схеми на (доминацията на бинарни и поляризиращи конструкции на) биологичния пол. Неслучайно Стайкова отделя повече от 60 страници на теоретичната и методологическа част, последвани от резултати от предварително проучване. Струва ми се, че по този начин тя се опитва максимално да защити изследването от евентуални обвинения в промотирането на LGBTQ+ каузи, като в същото време не крие причастността си към тях. Смело може да се каже, че именно тази свръх прецизност по отношение на генерирането и рамкирането на емпиричните данни е един от най-приносните моменти на дисертацията. Нещо повече, не става въпрос за изпълнение на формални изисквания и класически преглед на литературата по темата, а за промислен и рефлексивен подбор на научни традиции, водещи имена и надеждни подходи, който подсилва оригиналната аналитична позиция и запазва уникалния почерк на авторката. Така, за да демонстрира идеологическата (в най-широк смисъл) и историческа устойчивост на половите стереотипизации в глобалната (популярна) култура, Стайкова изяснява понятието джендър, чертайкеи концептуални оси между Симон дьо Бовоар, Джудит Бътлър и Джоан Скот, пресича традиционните джендър репрезентации с „кльстърите“ и „конвенционалните изображения с ритуален характер“ и „позитивни типификации“ (по Гофман) на телевизионната, филмова и рекламната индустрия). Тя внимателно обосновава безвъпросното приемане от малките деца на идеологемите и митологемите на мъжкостта и женскостта през класически и съвременни психологически и психоаналитични модели на половото развитие и през теории като тази за кодирането и декодирането на Стюърт Хол. Наред с това, че последователно привежда убедителни исторически примери, тя успява да удържи една сложна, да я наречем културологично-психологическа перспектива към влиянието на определени фигури, жанрове и образи върху конструирането на половата идентичност при децата. Представянето на основно използваните изследователски подходи предлага крайно образцова и почти учебническа версия на програмния анализ, контент анализа и дискурсивен анализ, която може да бъде превърната в подръчен инструментариум от студентски аудитории.

Не по-малко впечатляващо и репрезентативно е т.нар от Елеонора Стайкова предварително проучване относно най-гледаните и най-харесваните от родители и деца сериали и филми, предлагани по телевизионните канали и стриминг платформите. То включва две анкети в „майчински“ фейсбук групи, илюстрирани с голям брой цветни диаграми и програмен

анализ на телевизионния канал Nick Jr., идентифициран като основен източник на детско мейдийно съдържание. След обработката на така генерираните данни, в която читателят е почти директно въввлечен, Стайкова достига до извода, че любимите сериали са част от една сравнително еднообразна програма, но пък са в часове, съвпадащи с праймтайма, и като такива достигат до по-големи аудитории.

Анализът на тяхното съдържание и по-специално на половите стереотипизации, задавани от отличителните характеристики на техните герои се случва малко неочаквано и в строго схематичен вид – съгласно споменатите по-горе категории/категориални срезове в последната и същинска част на дисертацията. Макар и доста плътен и обхванен – с особено внимание към детайлите и посланията в изграждането на образите/персонажите, той на практика се ограничава до противопоставяне на традиционни и нетрадиционни репрезентации на пола, като непрекъснато се завръща към изходната теза на изследването, че макар и да са налице отделни опити за визуализиране на мъжки или женски черти в рамките на съвременната популярна култура за деца, то тя си остава все още трудно пропусклива и ригидна по отношение на алтернативни и оригинални модуси на представяне на половите идентичности. Женските персонажи продължават да са в субординирана позиция спрямо мъжките, да имат подчертана с грим и специални акценти, привлекателна външност и да упражняват непрестижни професии, докато мъжките персонажи са истински герои, лидери, влиятелни в и със своето професионално поприще, с маскулинни черти и „агресивни изблици“. Това пълно съвпадение между начални предпоставки и финални изводи, силно открояващо се и в заключението, може да се интерпретира в две посоки. От една страна, то съответства на критичния и провокативен заряд на дисертационния труд, който се прицелва не само в редки научни обекти, но и в непрекъснато актуализирани, масови архетипи и митологеми със силен морален фундамент и залог. Както отбелязах още в началото, подобна смелост, особено в контекста на родните дебати за „традиционното българско семейство“, заслужава специални адмирации. От друга страна обаче, то оголва една съществена липса на данни за рецепцията на полово стереотипизираните образи и наративи от самите публики. И в дисертацията, и в българското публично пространство в това отношение отсъства гласът на „най-малките“ деца – от проучваната от Стайкова възрастова група. Дали под формата на разговор с родителя, или с изследователя след съвместно гледане на епизод от разгледаните сериали, дали под формата на забавна игра с играчки или картинки или под друга форма, ми се струва възможен и крайно необходим опитът да се анализира как самите деца разбират и „общуват“ с „мъжките“ и „женските персонажи“ – дали те ще се фиксират върху грима или върху напълно неочаквана за „възрастните“ характеристика. Това всъщност е и основният въпрос, който искам да отправя към Елеонора Стайкова – защо тя избира да се ограничи само до контент и дискурсивен анализ на конкретни съдържания на определени продукти на популярната култура, без да потърси мнението или да регистрира реакциите на техните адресати. Сигурна съм, че отговорът ще бъде също толкова убедителен и научно издържан, колкото и дисертационният труд, разгледан в неговата цялост.

В заключение на всичко казано до тук и въз основа на безспорните научни приноси на представената за защита дисертация, давам положителна оценка и подкрепям напълно

присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Елеонора Стайкова-Мишева в професионално направление 3.1.Социология, антропология и науки за културата (докторска програма „Културология“ (Медии и популярна култура“)).

9.05.2025 г.

доц. д-р Галина Гончарова

София